

Forord

Retorik er nu et ord med en god klang. Det var det ikke for blot få årtier siden. For dem, der havde frekventeret universitetet i 60'erne og 50'erne, associerede det til pligtlæsning for danskstuderende, nærmere betegnet bøger som Ulla Albecks *Dansk stilistik* og Arthur Arnholtz' *Dansk verslære*. Og det var ikke behagelige associationer. Flere år forud for studenteroprør og venstreorientering følte det som en pligt for litteraturfagenes moderne indstillede at bekæmpe, hvad man anså for resterne af en fortid, der hurtigst muligt burde forsvinde. 'Den retoriske tradition' var en patetisk reference, der efter temperament fremkaldte overbærende smil eller kuldegysninger.

I udenlandsk litteraturforskning så det anderledes ud. Startende i 30'erne hos bl.a. I.A.Richards begyndte en »neoretorsk« bredere litterær nytolkning af den gamle tradition at få interesse, og hos flere af nykritikerne blev retorikken en vigtig, særdeles levende reference. Det viste sig måske stærkest hos Kenneth Burke i hans *A Rhetoric of Motives* fra 1950. Men sporet var bredere og fortsatte med bl.a. Wayne Booth' *The Rhetoric of Fiction* fra 1961. I tysk litteraturforskning pegede Curtius' *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (1948) ligeledes på en ny forståelse af retorikken, der i Lausbergs omfattende *Handbuch der literarischen Rhetorik* (1960) blev kortlagt med den nok som bekendte germanske form for systematiserende grundighed. I fransk litteraturteori fik retorikken derimod først rigtig aktualitet omkring 1970, da strukturalismens løb ind i sin senere fase. Som det her igen viste sig, var retorikken imidlertid i høj grad kompatibel med formelle og strukturelle tankegange. Berøringsfladen var antydningvis synliggjort allerede af de russiske formalister, og Roman Jakobsons efterfølgende arbejde med metafor og metonymi gjorde det endnu tydeligere. Direkte sammenfald var der dog ikke tale om. *Metaforen*, som K&K 78 handlede om, har siden romantikken kunnet rive sig løs fra den retoriske problematik. Den blev i litteraturen stærkere end nogensinde før den privilegerede trope og fik følgelig i teorierne selvstændigt format. Men ret beset blev metaforen derved egentlig en *pars pro toto* for retorikken. I et bredere perspektiv kan man med fordel fastholde metaforens forbindelseslinier til den retoriske problematik, som i antikken og længe derefter var dens ramme. Metaforen var oprindeligt blot én blandt flere troper og troperne igen blot én blandt mange andre bestanddele af en bred retorik.

Retorikinteressen fik fodfæste i Danmark i 1970'erne. I 1975 kom Jan

Lindhardts *Retorik* og i 1982 Jørgen Fafners *Tanke og tale. Den retoriske tradition i Vesteuropa*. De har begge siden oplevet genoptryk, da retorikken fra slutningen af 80'erne voksede fra at være en sag for et snævrere miljø til at blive en ganske hyppig term vidt omkring i de litterære fags sprogbrug. De-konstruktionen spillede en rolle for denne udvikling. Paul de Man-titler som »Rhetoric of Temporality«, »Semiology and Rhetoric«, »Rhetoric of Blindness«, *Rhetoric of Romanticism* etc. gjorde ordet *hip*. Men også flere andre tilgange og tendenser klang sammen med de nu gode associationer, det gamle ord gav. *Tempora mutantur*.

Dette nummer af *K&K* har som et af sine emner retorikken. *Jørgen Holmgaard* trækker i *Retorik og retorikere* nogle lange linier gennem den retoriske tradition siden antikken med særligt henblik på dens forhold til kristendommen og senere den moderne videnskabelighed. Med dette afsæt diskuteres retorikkens genkomst i litteraturvidenskaben dels hos tre amerikanske forfattere – Burke, Booth og de Man –, dels kontrastivt hertil hos en række af den franske traditions teoretikere: Barthes, Genette, Todorov m.fl. Da netop de Man har formuleret sin version af det retoriske i en polemisk relation til de sidstnævnte »semiologer« og med en gestus tilbage til Burke, kommer vejen til en belysning af feltet til at gå gennem en teoriehistorisk undersøgelse af, hvorledes det egentlig forholder sig med disse angivelige venner og fjender af retorikken. At man anvender ordet retorik, siger for så vidt intet om ens forhold til den retoriske traditions problemstillinger og indsigter. Sådan kunne én af artiklens konklusioner formuleres. Retorik er mere end et ord, det er en type af tankegang.

Som Kenneth Burke har fremhævet, er den retoriske tanke fundamentalt forbundet med forestillingen om flerhed, flerstemmighed. Med det dialogiske. Absolutte sandhedsforestillinger og monologiske diskurser er dens modsætning. Den retoriske tanke er derfor ikke væsensfjern fra en teoretiker som *M. Bakhtin*. Hans forestillinger om tekstens dialogiske karakter har en forbindelse til den antikke dialektik, der oprindeligt refererede til, at man dialogisk kunne tale sig frem til en rigtig – og i denne relative forstand: sand – opfattelse. Værdiorienteringen hos Bakhtin er vel nok modsatrettet, for så vidt angår målet, men selve ideen om den sproglige proces som dialogisk er fælles. Den retoriske bevidstheds opposition til monologiske diskurstyper deles fuldt ud af den tilgang, Bakhtins teorier repræsenterer. De møder vedholdende stor interesse i udlandet, og i Danmark er referencen heller ikke så afgrænset som før. I forlængelse af *K&Ks* bestræbelser på at bringe fagligt forsvarlige oversættelser af vigtige og indflydelsesrige originaltekster – Simmel i *K&K* 71, Benjamin i 77, Jakobson i 78 – indeholder dette nummer den første danske oversættelse af Bakhtin overhovedet. Det er en oversættelse direkte fra russisk af hans vigtige

artikel *Teksten som problem i lingvistik, filologi og andre humanistiske videnskaber*, hvor spørgsmålet om det dialogiske og det dialektiske står centralt. Artiklen findes i en engelsk oversættelse, men de danske oversættere – Nina Møller Andersen og Svetlana Klimenko – har fundet en fundamental fejl i den. På dette punkt er oversættelsen ikke kun led i en dansk Bakhtin-formidling, men også en korrektion til den generelle vestlige formidling af Bakhtins russiske originalformuleringer. Artiklen er stikordsordagtig og på flere steder kryptisk skrevet. Men den giver et helt direkte blik ind i denne originale teoretikers tankeværksted. Og selv med sine ofte lapidariske anslag åbner den flere steder for perspektiver i vores forståelse af det tekstlige, som vi endnu kun står ved starten til for alvor at tage op.

Psykoanalysen startede hos Freud med at blive formuleret i en diskurs tydeligt præget af periodens fremgangsrige naturvidenskab og af Freuds ambition om at skabe en psykologisk videnskab på denne faste grund. I de sidste årtier er det for mange blevet tydeligt, at dens naturvidenskabelige fasthed i høj grad var en retorisk-sproglig konstruktion, og at i det hele taget dens ambition om at levere analyse med apodiktisk sandhedsværdi var uholdbar. Der var måske en langt tættere og mere intrikat sammenhæng mellem analysens psykiske 'genstand' og den sproglige formulering, ikke mindst i den konkret analytiske relation. Denne drejning skete samtidig med en videnskabsteoretisk reorientering. Psykoanalysens mange elementer af narrativisering kunne efterhånden ses ikke som et uvidenskabeligt handicap og problem, men som et grundlæggende aspekt ved selve dens terapeutiske og analytiske måde at virke på. Psykoanalysen rykkede fra et naturvidenskabeligt over i et retorisk paradigme, kunne man sige. Et vigtigt litteraturvidenskabeligt bidrag hertil kom fra Peter Brooks. Lis Møller har tidligere skrevet i tidsskriftet om denne problematik, senest i *K&K* 76.

I dette nummer fører *Lisa Korsbek* diskussionen videre. Hun knytter i *100 års eventyrlig fortælling. Psykoanalysen mellem videnskab og kunst* den direkte forbindelse til den narrative situation frem for nogen, nemlig Scheherazades fortællen i *Tusind og én nat*. Korsbek mener, at Freud fra et tidligt tidspunkt selv var opmærksom på psykoanalysens narrative aspekter. Hun diskuterer synspunkterne på sagen hos Roy Schafer og Donald P. Spence, der i 1980'erne i hver sin version fremhævede psykoanalysens narrativisering. Med inspiration fra H.W.Loewald, André Green og længere tilbage i den psykoanalytiske tradition D.W.Winnicott ønsker hun imidlertid at flytte synspunktet på narrativiseringen. I stedet for en rent fiktiv konstruktion ser hun den som en dialogisk proces; i stedet for en monologiske talen om fortiden er den rettelig en dialogisk proces i nutiden. Med Winnicott placerer hun den i »det tredje område«, i dialektikken mellem fantasi og virkelighed, mellem indre og ydre,

mellem videnskab og kunst.

Når psykoanalysen fortolkes ad de baner, som nu forekommer mere holdbare, får kunsten en særlig interesse, og interessen går begge veje. Filmmediet har her en særlig evne til billedmæssigt at gestalte de dialogiske processer mellem virkelighed og fantasi, mellem fortid og nutid. Med en stadig og meget direkte rapport til psykoanalysen har instruktøren Nicolas Roeg i en række film tematiseret disse processer, ofte med særlig vægt på »trediepositionen«. *John Mortensen* har tidligere – i *K&K 73* – analyseret Roegs *Bad Timing* fra denne synsvinkel; i dette nummer fortsætter han med en undersøgelse af Roegs *Track 29*.

Endelig fortsætter *Carsten Sestoft* sin introduktion af Bourdieus arbejde. I *K&K 75* skrev han om Bourdieus teorier generelt. I dette nummer indplacerer han Bourdieu i en fransk videnskabshistorisk sammenhæng og redegør for hans mere specifikt litteratur- og værkorienterede tilgang. Nummeret afsluttes som vanligt med en anmeldelsessektion.

Red.